

СВОЈИНА И ИМОВИНА

У свакодневном говору често пута се мешају изрази имовина и својина. Њих мешају не само лаици него понекад и правници, па чак и неки законски текстови (1).

Иако је јасно да правнотехнички оба ова израза означавају два различита појма и да нису синоними, ипак је тачно да фактички, у њиховом економском значењу, и једно и друго значе присвајање. Само док је својина присвајање употребне вредности, имовина је присвајање прометне вредности.

Да бисмо ово покушали да покажемо поставићемо аргументацију само у најопштијем оквиру јер би детаљније разрађивање проблема захтевало много више простора. — Прво ћемо указати на околност 1) да је друштвено-економска основа својине присвајање; 2) да је двојност својина-имовина нарочита категорија која се јавља и постоји тек у робно-новчаној привреди, тј. у привреди у којој се разликује употребна и прометна вредност и 3) да је због тога имовина као правнотехнички појам најкарактеристичнија категорија грађанског права.

I

Својина није само правни већ и друштвени, односно економски појам. Својина као право, као принудно-нормативни однос, само је одраз, законом нормирана санкција, својине као економског односа. Економски, пак, својина је присвајање предмета природе унутар и посредством неке друштвене заједнице, као што је то рекао Маркс. Рад, претварање предмета природе, адаптација тих предмета у економска добра, и својина као присвајање тих добара јесу основни економски односи који у крајњој линији — уколико је друштво развијеније и друштвени односи сложенији, утолико посредније — одређују не само остале економске већ и друштвене односе, па и правне односе.

Присвајање је однос лица према нечему као према своме, што му припада. Но ово је више логичка дефиниција и треба видети како то изгледа у економско-друштвеној стварности. У сваком друштву присвајање се обавља путем разних друштвених правила и претставља сплет различитих односа. Сви ти односи путем којих се обавља присвајање су својина у друштвено-економском смислу. Ти односи постоје у сваком друштву и они ће постојати и у будућем комунистичком друштву, али као принудно регулисани односи, као право својине, постоје само у класном друштву, као и у пре-

(1) Тако например Закон о експропријацији од 4 априла 1947.

лазној етапи класног друштва у комунистичко друштво, у социјализму.

Односи присвајања мењају се у разним историским епохама; ипак можемо поједине конкретне историске епохе сврстати у одређене типове. Најширом апстракцијом можемо поделити све познате типове својине у колективну и приватну својину. Но овде опет наилазимо на тешкоћу, јер ти појмови већ и по свом називу изазивају несугласице. Пре свега за колективну својину није најбитније да се колективно присваја, односно да је субјект присвајања колектив. Ово није тачно већ и због тога што у колективној својини постоји као њен корелат лична својина: крајњи ефекат присвајања увек се остварује код појединаца. По правилу, услови и средства за производњу су заједничка својина а производи су лична. Тако је напр. било у разним облицима гентилне, родовске својине, задружно-патријархалне својине итд. Код нас напр. у породичним задругама, стока, алати за обраду земље припадали су задрузи, али сваки члан је имао извесну „особину“—личну својину. С друге стране, код приватне својине никако не мора појединац бити субјект својине, јер данас напр. код акционарских друштава, правних лица уопште, код својине буржоаске државе као „фискуса“, присваја колектив, а ипак је овде у питању приватна својина. Друга је несугласица у томе што многи, па и сам Енгелс у свом делу „Порекло државе, својине и породице“, употребљавају израз приватне својине за ознаку класне својине за разлику од својине гентилног бескласног друштва (2).

Но нама се чини да се у крајњој анализи колективна својина разликује од приватне у томе што је колективна својина присвајање производа који није роба, и јавља се у друштвима са аутаркном производњом, док је приватна својина *присвајање робе* и јавља се у друштвима где преовлађује робно-новчана производња, где је рад одвојен од својине услова и средстава производње, где је производња атомизирана у велики број самосталних, економско-производних јединица. Ипак морамо рећи да у историји ретко срећемо чисте типове колективне, односно приватне својине, чак и у капитализму, који је најчистија (али не и једина) епоха приватне својине, имамо у неком виду (напр. тзв. јавна добра) неке облике ко-

(2) Уопште израз „приватна својина“ има друштвено-политички призивак јер се под њим подразумева капиталистичка и уопште експлоататорска својина. Но и у капитализму постоји ситна, тзв. радна приватна својина малих земљорадника и занатлија, која се потенцијално, додуше, може претворити у класно-експлоататорску. Међутим, ми употребљавамо израз „приватна својина“ само у правнотехничком значењу, као синоним грађанскоправне својине.

лективне својине, и обратно, у оквирима затворено-патријархалних друштава јављају се заметци приватне својине (3).

Колективна својина обухвата много сложеније односе присвајања него приватна својина (4). И једна и друга имају у основи присвајање економских добара, производа рада, али док се приватна својина односи само на присвајање економских добара и садржи овлашћења само у погледу коришћења и располагања економским добрима, материјалним објектима, дотле колективна својина садржи у себи (у вези са присвајањем економских добара) и друга овлашћења која бисмо данашњом појмовном апаратуром и терминологијом могли назвати јавноправном или политичким, али која су у конкретним историским епохама значила нешто друго (иако слично). У тим епохама и не постоји јединствени апстрактни појам својине већ су постојали конкретни односи присвајања који су имали посебне називе (5). Тако напр. у правима примитивних друштава, у ко-

(3) Наша данашња друштвена, социјалистичка својина такође је колективна. Али док траје прелазни период од капитализма ка комунизму, у социјализму, она не може бити у целини колективна, већ садржи у себи, у виду права управљања као грађанског права, и грађанскоправно-својинске елементе. То мора тако да буде ако признајемо околност да код нас још увек важе робно-новчани односи, односно закон вредности, а ту околност морамо признати јер она објективно постоји, јер би њеним порицањем дошли до тако тешких последица, до такве перманентне економске кризе каква постоји у Совјетском савезу. Порицати из пролазних политичких обзира да је право управљања грађанско право (иако оно, због несрећног термина означава још и неке друге ствари), већ да је оно на пример неко „демократско“ право (као да остала права код нас нису демократска по свом извору и садржини) значи порицати да роба код нас има у суштини исти карактер као у свим епохама робно-новчане привреде, да су робно-новчани односи нужно, објективно дати. То се у крајњој линији приближава идеалистичкој совјетској концепцији да законодавац све може, па чак и да се „послужи“ законом вредности, да га „искористи“ за своје тобож социјалистичке циљеве док му је „потребан“, да може закон вредности гуким декретима мењати и укидати.

(4) Маркс (Капитал, I, стр. 286—7, Култура, 1947) описује један врло заимљив и типичан образац колективне својине индиског села средином прошлога века, као супротност приватној својини.

(5) Лавлеј у свом делу „Својина и њени првобитни облици“, у коме даје врло драгоцене податке о колективној својини код разних народа (изашло 1872, а преведено 1899), тврди да се својина као појам касно појавила (на стр. 77 и сл. срп. превода). У ранијим периодима има у свим језицима много израза за присвајање конкретних економских добара, али израз „својина“ касно се јавља. То исто тврде за српско-хрватски језик и Мих. К. Јовановић у брошури „Својина и њен правни и социјално-политички значај“, 1921, стр. 18—19, као и Вл. Јокановић у чланку „Социјалистичка својина у ФНРЈ“ Архив, бр. 3/52, стр. 316, истичући да у Вуковом Речнику не постоји израз својина или власништво. С друге стране знамо, да у народу постоји обиље израза за присвајање. И стари законици, на пример Хамурабијев, имају изразе за присвајање, поједине облике својине

јима су још свежи трагови гентилног уређења, присвајање је истовремено и религиски акт поштовања духова умрлих предака, као и власт, чак физичка, над укућанима. Старешина старе патријархалне породичне заједнице има скоро исту власт над својим укућанима као и над породичном земљом, стоком и робовима. У феудалној својини економска власт, својина над земљом, даје и политичке прерогативе, одређује и друштвени положај власника и његову власт над извесним лицима која су везана за земљу итд. С друге стране, феудална својина је подељена, а то значи да се стварају разне врсте односа, различити скупови овлашћења у вези са присвајањем истог објекта — пре свега земље. И кмет, и нижи и виши племићи, и краљ су у неку руку власници истог земљишта, само имају разноврсна овлашћења.

Приватна својина, присвајање робе, повлачи за собом оштро разликовање присвајања економских добара, „власти над економским добрима“ (6), од других врста овлашћења, власти, која су упорена не на економска добра већ непосредно на личност. У том оштром разликовању налази се и клица цепања права на две основне гране, на приватно и јавно право (7). Приватно право има за основу односе у вези са економским присвајањем, има дакле за базу приватну својину. То је сфера приватног односно грађанског права, док је друга велика али много хетерогенија сфера права, — јавно право.

II

На развоју римског права можемо јасно пратити горњи процес. И ту имамо у почетку разне облике затворене кућне привреде

(напр. „илку“) али још немају општи и апстрактни појам својине. И Душанов законик зна за изразе „баштина“ и „пронијар“ али не и за апстрактни појам својине. Тек у правима праве робно-новчане привреде постоји такав апстрактан појам. И то указује на околност да код историских типова колективне својине односи присвајања су замршенији, иако (услед неразвијености) нејаснији, јер је и само право као и цело друштво неразвијеније него друштво са робно-новчаном привредом.

(6) Израз „власт над економским добрима“ ставили смо под знак навода јер је он правотехнички нетачан, иако је уобичајен. Својина је уствари власт према другим лицима, невласницима, у вези са фактичким коришћењем и располагањем а не власт над стварима. Ни друштвени, ни правни однос не може да постоји између лица и ствари, већ само између лица у вези са ствари, како су на то указали већ многи писци. Горњи израз употребљавамо само због краће формулације.

(7) Совјетска теорија сматра да је совјетско право јединствено, да се оно уопште не може делити на приватно и јавно. Под утицајем тих схватања и код нас се сматрало да је наше право јединствено (вид. Јов. Ђорђевић, Прилог питању система социјалистичког права ФНРЈ, Архив, бр. 1/50). Ми, међутим, сматрамо да догод постоји грађанско право са својим гранама, оно сачињава посебну групу у погледу на остале гране права. Према томе двојна подела у неком виду и код нас постоји, али то питање захтева посебно излагање.

(такву једну заједницу означава и реч *familia* у свом првобитном значењу) са старешином куће који има неограничену власт. Трагови те власти дуго се провлаче кроз римско право. Но развија се робно-новчана привреда која разбија затворену кућну привреду. Упоредо с тим процесом нестаје и старог, формализмом оптерећеног *ius civile*-а и развија се оно римско право „простих робних произвођача”, како га је Енгелс назвао (8), која ће служити у XIX веку као узор модерним буржоаским кодификацијама. У тој новој фази римског права, т. зв. класичног римског права, основна установа је *proprietas*. То је у римском праву нова категорија, то је својина робе. И тек тада када се појављује та врста својине, појављује се и категорија имовине. Код ранијих облика присвајања не само да нису јасно искристалисана ова два појма, него нису јасни ни појам субјекта и објекта права, ни остали појмови који ће постати основне категорије грађанског права. Тако на пример за дугове у том старом праву лице одговара не само својим економским добрима него и својом личношћу (9).

Proprietas и касније приватна својина буржоаских законика, односно буржоаских права јесте грађанскоправна својина. Она је основна категорија грађанског права. Она садржи два основна овлашћења: слободно коришћење, односно употребу ствари на коју се та својина односи и слободно располагање њоме. Коришћење и располагање као својинска овлашћења постоје, разуме се, и у другим облицима својине, код разних облика колективне својине. Али, с једне стране, то коришћење и располагање није слободно већ се обавља по једном унапред утврђеном, традицијама освештаном или прописима предвиђеном режиму, с друге стране, као што смо горе истакли, поред тих основних овлашћења садржи и нека друга, по својој суштини разноврсна овлашћења. Коришћење и располагање предметом грађанскоправне својине слободно је зато што је тај предмет роба, тј. такав производ који је намењен размени и чија се вредност процењује баш у размени, на тржишту. Друга карактеристика такве грађанскоправне својине је у томе што је та својина недељива, свеобухватна и апсолутна. Недељивост значи, за разлику од неких облика колективне својине, напр. феудалне, да не постоје више скупова својинских овлашћења, различитих према разним титуларима, већ само једноврсна својина: слободно коришћење и располагање (10). Постоје и друге врсте својинских права, тј. права која се односе на неку врсту непосредног присвајања ствари, само не потпуног него делимичног, али то нису никакви

(8) Енгелс, Лудвиг Фојербах, стр. 51, Култура, 1947.

(9) Чед. Марковић, Законик Хамурабија, 1925, чл. 54, 115—19.

(10) Код сусвојине имамо други случај, тамо више титулара учествују по аликвотним деловима у вршењу својинских овлашћења која су међутим и овде јединствена.

облици својине већ су ограничења својине као општег и јединственог присвајања, то су *jura in re aliena* као на пример службености (нарочито плодуживање). Свеобухватност својине је увези са претходно реченим и значи да су сва овлашћења која се односе на непосредно коришћење и располагање ствари садржана у својини (и сливају се у два основна овлашћења — коришћење и располагање ствари) (11). Апсолутност својине у једном смислу је уствари сажетији израз њене недељивости и свеобухватности: то је „потпуна”, „неограничена власт над ствари”, као што се често говорило и говори; али у правнотехничком смислу апсолутност својине има и други смисао на који ћемо се касније вратити.

Рекли смо да се непосредно присвајање ствари изражава у коришћењу и располагању. Но располагање може да буде фактичко (напр. трошење, уништење ствари), и ова страна располагања спада уствари у употребу, у коришћење ствари. За карактерисање својине много је важније тзв. правно располагање. А правно располагати својином значи пренети својину у целини или делимично, односно пренети сва својинска овлашћења или само нека или делове овлашћења на други субјект. Но то располагање треба да буде слободно, као што је и коришћење ствари слободно, то је суштинска карактеристика својине, непосредна нужна последица њеног својства као надградње присвајања робе. Та слобода у коришћењу и располагању пројцира се у једно важно, основно начело буржоског права, у начело аутономије воље (12). Из овлашћења располагања својином настаје уговор, уговарање, правни промет, пренос права правним пословима. И у тој појави је полазна тачка за објашњење појма имовине.

III

У буржоаској теорији субјективна грађанска права се деле на лична и породична с једне стране, и на имовинска с друге стране. Ми сматрамо да породична права не спадају у грађанско право и да су изрази грађанско и имовинско право синоними. Међутим у буржоаској теорији грађанског права, која је толико разрађена,

(11) Уобичајена је дефиниција да се у праву својине налазе три основна овлашћења: држање, коришћење и располагање. Но држање (не и државина, јер је она само фактичка, не и правна, на правном основу заснована својина) није самостално овлашћење, то је само фактичка претпоставка вршења друга два овлашћења.

(12) Овде, разуме се, не улазимо у то да ли је, са гледишта филозофије, та воља детерминисана или не. Сигурно је да се путем економског и грађанскоправног промета изражава уствари једна друштвена стихијност која лежи у суштини робно-новчаних односа. Но правнотехнички та воља има огроман значај, она је тај елемент кроз који се изражава нормативност у праву, који га квалитативно одваја од економике.

врло се мало писало о имовини, имовинским правима као појму, тако да ни данас није рацгчишћено шта је управо имовина. Француски писци Обри и Ро (13) уочили су да је имовина специфична категорија грађанског права, но они су је схватили као атрибут личности, као атрибут који има свако лице, чак и новорођенче без икаквих економских добара, и тиме су ту категорију помешали са правном способношћу. Под имовинским правима пак буржоаски писци схватају „права процењива у новцу“ (14). То је међутим једна крупна логичка грешка јер право, као однос овлашћења и обавезе није процењиво у новцу, већ само објект права. (Право својине као скуп овлашћења истоветно је и на једној свесци у вредности од десет динара и на једном брилијанту у вредности од сто хиљада динара.)

Имовина се обично дефинише као скуп права и обавеза која се дели на активу и пасиву. У активу се урачунавају апсолутна права, пре свега стварна, и потраживања из релативних, облигационих права, а у пасиву само обавезе из релативних права. Но такво схватање активе и пасиве је површно и у основи нетачно, јер изгледа да се на тај начин удвостручују извесни елементи имовине. На пример, ако је Примус продао Секундусу један радиоапарат али га још није предао, тај апарат по праву својине је актива у имовини Примуса, а такође актива у имовини Секундуса као потраживање из уговора о купопродаји. Но у Примусовој имовини није само актива него и пасива као обавеза из уговора о купопродаји. Противречност је очигледна (15).

Да бисмо покушали решити ову противречност морамо прво да се задржимо на разликовању субјективних права на апсолутна и релативна. Знамо још из римског права да је основна разлика између апсолутних и релативних права у томе што апсолутна права, као напр. својина, дејствују према свима (*erga omnes*), док релативна права дејствују само међу странкама, међу одређеним конкретним лицима. Према титулару апсолутних права сва су лица обавезна да га не ометају у вршењу права, док код релативних права друго лице у конкретном правном односу има обавезе. Има, разуме

(13) Aubry et Rau, Cours de droit civil français, 1917, T. IX, p. 333 et suiv.

У нашој правној литератури појмом имовине нарочито се бавио, колико нам је познато, професор Станко Франк, али он је посматрао тај проблем са гледишта кривичног права. Вид. Станко Франк, Појам имовине у казненом праву, Загреб, 1941.

(14) Тако дефинише на пример Planiol, Traité élémentaire de droit civil, 1937, T. I, стр. 723 који за имовину каже да је то „скуп права и обавеза (charges) процењивих у новцу“. Слично и Krainz-Pfaff-Ehrenzweig, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, 1926, I/1, стр. 124 који тврди „процењива права су имовинска права“.

(15) Вид. о томе и А. Гамс, Увод у грађанско право, стр. 200 и сл.

се, и других разлика. Но ми сматрамо да је горње разликовање само последица једне дубље разлике: да су обавезе из апсолутних права уствари јавноправне јер њих заштићује најефикасније кривично право, док су обавезе из релативних права имовинске и каузалне. Каузалне — значи да садрже у себи неки економски ефекат који странке хоће (16), имовинске — значи да им је крајња санкција економска, да се остварују у економским добрима. Кауза и економска санкција, жељени економски ефекат и остварење тога ефекта, макар и принудно, у економским добрима одређеног субјекта, то је оно што карактерише обавезе из релативних права.

Према томе, можемо рећи да се имовина састоји из апсолутних и релативних права, али апсолутна права сачињавају статични део имовине, док релативна права чине динамични део. Релативним правима преносе се апсолутна права. Према томе, за појам имовине нарочито су битна релативна права, актива и пасива има свој смисао само у погледу релативних права, цепање на овлашћење и обавезу у разним имовинама може да се констатује код релативних права. Но ипак, актива није скуп потраживања из релативних права, нити је пасива скуп обавеза из релативних права, јер се актива и пасива налазе не у имовини него у имовинској маси.

Грађанска права, посредно или непосредно, увек се односе на економска добра. С друге стране, морамо јасно разликовати само право као један интелектуални (али ипак реални) однос, однос овлашћења и обавезе, од објекта тога права, од оног елемента на шта се то право односи. Ово разликовање изгледа логички потпуно јасно, ипак у теорији и пракси оно се не спроводи, те се нарочито меша својина, управо због своје свеобухватности, са ствари на коју се односи (17). Облигациона права, чак и кад се односе на чињење, на пример на личну услугу из области уметности или науке, за грађанско право су интересантна само онда када се могу свести и изразити економским добрима. На пример, ако се певач обавезао да пева на некој приредби, грађанско право не интересује естетска страна певања већ економски еквивалент, као противуслуга у грађанско-правном уговору за певање. Дакле и сва релативна права имају свој објект. Ако сада имовину као скуп потраживања и обавеза замислимо као један уопштен правни однос, када сва потраживања и све обавезе схватимо као једну целину, у чијем центру стоји један субјект, те ако упоредо са свим потраживањима направимо збир вредности објеката на која се ова потраживања односе, а то исто учинимо и са обавезама, добићемо активу и пасиву. Дакле та акти-

(16) Насупрот раширеном схватању о каузи као правном циљу правног посла, а које га истовремено меша са основом, ми га схватамо као економски ефекат који странке хоће, Вид. А. Гамс, Увод у грађанско право, стр. 212 и сл.

(17) Planiol, нав. дело, стр. 772 и сл.

ва и пасива налазе се у имовинској маси, тј. у маси економских добара која једном лицу припадају. Ако сада у имовинској маси одбијемо пасиву од активе добијамо чисту имовинску масу (не „чисту имовину“). Али најбитније је то што ову операцију можемо извршити само онда ако имовинску масу сведемо на новац као обрачунско средство, значи на *прометну вредност*. Јер када то не бисмо учинили, ако бисмо имовинску масу сабрали само у природном облику, у њеној *употребној вредности*, добили бисмо скуп објеката *својине*, а не објекте *потраживања* из облигационих права. Другим речима, имовина, иако као скуп права и обавеза чини једну јединствену категорију, садржи у себи једну двојност: збир апсолутних (углавном стварних) права у имовини односи се на конкретне ствари, значи на *употребне вредности*. Скуп релативних права, а тај скуп је оно што је карактеристично за имовину, што је чини специфичном категоријом грађанског права, односи се на новчану вредност, значи на *прометну вредност* тих ствари. Према томе, ако повлачимо крајњу логичку консеквенцу реченога, имовина би била само скуп релативних, облигационих права и обавеза. По традицији, она значи скуп свих права која припадају једном лицу. У том смислу док својина на једном предмету или неко појединачно потраживање значи конкретно присвајање неке економске вредности, имовина као збирни појам значи присвајање свих економских вредности које једном лицу припадају. Имовина је и у том смислу један врло употребљив и користан појам. Али у дубљој анализи, иако је имовина присвајање, она се као појам одваја од својине као најјаснијег, најнепосреднијег израза присвајања, као присвајања *употребне вредности* и схваћен само као скуп релативних права значи присвајање *прометне вредности*.

С друге стране, *употребна* и *прометна вредност*, иако су супротности, ипак су јединства, то су у ствари само два вида, два појавна облика једне исте појаве — робе. Исти је случај са својином и имовином. И једно и друго је присвајање, и то присвајање истих економских вредности само у два појавна облика. Као скуп релативних права, потраживања и обавеза, она се увек прелива у другу имовину, тако да оно што је *употребна вредност* у једној имовинској маси појављује се као *прометна вредност* у другој. Ако Примус има потраживање на купљени радиоапарат од Секундуса, његово потраживање се односи на једну ствар која се налази у имовинској маси Секундуса и на којој Секундус има једно апсолутно право — својину; *употребна вредност*, апарат дакле, још припада Секундусу, али његова *прометна вредност*, управо путем потраживања, припада Примусу, и обратно. Извршењем уговора — предајом радиоапарата та ствар прелази у својину Примуса, али цена, *употребна вредност*, прелази Секундусу. Релативно право се прет-

вара у апсолутно и, као што су већ Обри и Ро казали (18), наступа реална суброгација у имовини (као и у имовинској маси). То је потпуно разумљиво, јер је очевидно да и релативна и апсолутна права се односе на исту ствар или на исту количину економских добара, само у разним видовима. Зато је тачна констатација Обри-а и Ро-а да је имовина једна „флотантна маса” (19), нешто динамично, као што и роба, размена захтева сталан покрет, динамизам.

Но ми лако можемо показати подвајање једне ствари, код уговора о купопродаји, на апсолутна и релативна права, као што лако можемо доказати двојност употребне и прометне вредности код економске купопродаје (20). Како стоји ствар код осталих уговора који су, иако немају онај значај у промету као купопродаја, ипак веома важни, а нарочито код уговора који се састоје не у давању, тј. потпуном или делимичном преносу неког стварног права, него у чињењу? Не треба заборавити да је економски узевши купопродаја сваки двострано-теретни уговор где једна странка дугује новац (осим уговора о размени који се опет може схватити као двострука купопродаја). Зајам са каматом је купопродаја употребе новца, закуп је купопродаја употребе ствари, најам радне снаге је купопродаја радне снаге, па и новчана накнада код ауторског права и других умних или духовних производа је нека врста купопродаје у економском смислу. Дакле та еквивалентност размене одражава се, у њиховој правној надградњи, у виду двојности имовине и својине. У чистој правно-нормативној конзеквенци то се огледа у томе што је

(18) Aubry et Rau, нав. дело, стр. 340 и сл.

(19) Aubry et Rau, нав. место. Полазећи у основи од идеалистичких позиција, они нису решили проблем имовине, нису схватили дијалектичко јединство имовине, иако код њих има интересантних, можемо рећи баш дијалектичких мисли о двојству имовине. Они су имовину схватили, као што смо навели, као атрибут личности, но с друге стране су тврдили да субјект има и својину над својом имовином (стр. 353). На стр. 347 кажу: „имовина која као скуп добара има свој основ у субјективитету, разликује се ипак од њега: може да се замисли неки однос између лица и имовине“. Затим су тврдили (стр. 366) да имовина дужника претставља залогу за његове дугове. И та је мисао интересантна: код правнотехничке залоге као стварнога права „одговара“ једна одређена ствар — одређена употребна вредност за одређено потраживање, за остала потраживања која нису обезбеђена залогом „одговара“ цела имовинска маса — све вредности којима дужник располаже.

(20) Као и други уговори, уговор о купопродаји може да се схвати и као економски и као правни однос. Маркс говори о економским односима када у „Капиталу“ расправља о купопродаји, најму радне снаге, зајму, закупу итд. Код економског промета преноси се економска вредност, роба. Но код купопродаје, зајма, закупа итд. као правних послова правног промета преноси се правна власт над економским добрима. Нешто више о томе смо рекли у Уводу, стр. 209 и сл.

крајња санкција неизвршења облигационих права накнада штете која је увек изражена у новцу (21 и 22).

IV

Из изложенога смо, дакле, видели да је појам имовине функционално повезан са робно-новчаним односима, али такође да је, у још већој мери, функционално повезан са обликом својине која је непосредна наградна над робом. Зато се овај облик својине и зове грађанскоправна својина.

Посматрајући историски развој права можемо јасно уочити како се развија ова, правно јасно одређена грађанскоправна својина из грубо уобличеног, анимизмом прожетог друштвеног конгломерата примитивног друштва затворене, натуралне производње. Својим постепеним развојем, робна производња разбија натуралну производњу и истовремено ствара нове, развијене облике права, а као своју најнепосреднију и најјаснију правну надградњу — грађанско право.

Нека врста промета, размене, постоји и у ранијем друштву натуралне привреде. Смена натуралне привреде робно-новчаном привредом, разуме се, као ни смена макојег другог економског система, није дошла одједном већ је сазревала постепено. И код те размене у натуралној привреди можемо говорити о уговору, међусобном споразуму. Али тај споразум је био више религијски ритуал него грађанскоправни уговор. То није ни чудно кад се има у виду да су производи, предмети који су се размењивали, припадали не појединцу који је учествовао у ритуалу размене него роду, читавој породици, и то не само живим члановима него и умрлим претцима. Учесник у ритуалу размене (напр. у првобитној манипацији римског права) по некој, нама данас неразумљивој али анимизму иманентној логици изражавао је и вољу тих предака. Јер у првобитној заједници предмети нису били *намењени размени*, већ су имали, као и лица, своје, опет анимизмом,

(21) У тексту често говоримо о новцу као обрачунском средству, као мерилу прометне вредности. Он је у овом проблему интересантан баш у том свом својству. Ипак знамо да се новац може схватити и као ствар (као новчаница, евентуално хартија од вредности) која као таква има употребну вредност као и свака друга ствар. Ипак и као таква има нарочита својства, због којих је његов пренос потпуно олакшан.

(22) Истина, поред двострано-теретних уговора има и добротних, као напр. поклон и бескаматни зајам. Но ти уговори нису типични, они су изузетак у правном промету и само доказују самосталност права као вољно-нормативних односа с обзиром на економску базу. И код ових правних послова постоји кауза која се састоји у негативном економском ефекту који обавезана странка хоће.

примитивним веровањем, одређено чврсто место. Уосталом појам личности, субјекта, и ствари, објекта, никако није био раширенији, као што смо на то већ указали. Када се искристалишу ти појмови, а у вези с њима и грађанскоправна својина, кристалишу се упоредо и грађанскоправни уговор и имовина. Ми нарочито истичемо *грађанскоправни* уговор, јер код тога уговора није битна само слободно изражена воља, као што су то мислили и мисле у већини буржоаски писци, нарочито ранији пандектисти-идеалисти, већ то да та воља буде *каузална* у том смислу што се она односи на неки економски ефекат. Код примитивних правних послова, за њихову важност (не и за мотив због кога се правни посао закључује) није битан економски ефекат, већ је битно да ли је обављен церемонијал, да ли су обављене прописане радње и изговорене прописане речи. (Штавише, ту ни воља није морала бити „озбиљна и слободна”, како то тражи буржоаска теорија, већ је могло и умоболно лице да обави ритуал ако је иначе по условима религије имало могућности да га обави). Развој ка грађанскоправном уговору ишао је, дакле, у два правца: да уговор постане консенсуалан, слободан од церемонијала и формализма уопште, и да буде каузалан у горњем смислу. Јер сам слободан споразум равноправних странака постоји као правни инструмент и у другим гранама, на пример у породичном праву (закључење брака) и у међународнојавном праву (уговори међу државама). Али у грађанском праву битно је то да се уговором обави акт правног промета, да се оствари неки економски ефекат.

Тај економски ефекат назива се и имовински ефекат. То у основи није неправилно, јер економски ефекат добија у грађанском праву нарочито својство, постаје имовински и самим тим и нешто квалитативно више, нешто ново. А тај појам „имовински” укључује у себи могућност слободне циркулације робе, односно у грађанском праву ствари, на основу слободног споразума између равноправних субјеката, произвођача и ималаца робе. Све те карактеристике можемо у суштини збирним називом означити као *имовина*, односно свести их на један основни феномен, на *присвајање прометне вредности*. Зато је имовина, с једне стране, спона између економије и права, категорија кроз коју су најјасније повезане ове две области друштвеног живота, а с друге стране, категорија кроз коју се најјасније јавља грађанско право као најнепосреднија надградња економије. Зато је имовина најкарактеристичнија установа грађанског права.

На крају морамо рећи: ако типичном правном систему робно-новчане привреде, у грађанском праву либералног капитализма, јасно разликујемо својину и имовину, то јасно и оштро разликовање почиње да бледи у праву финансиског капитала, у државном капитализму, као и у нашем социјалистичком праву. Оно неће сасвим избледети док постоји робна размена и грађанско право. Ипак се

јављају правне установе у којима се и правнотехнички меша апсолутно и релативно право, својина и потраживање, својина и имовина, као што и грађанскоправна својина увлачи у себе извесне јавно-правне, политичке елементе, (који у нашем социјалистичком праву прелазе у нов квалитет код социјалистичке друштвене својине). Тако, на пример, у хартијама од вредности, у присвајању од стране правних лица, а нарочито банака, концерна итд. путем акција, у правној установи концесија, поново се почињу мешати појмови својине и имовине, апсолутних и релативних права, као што је то био случај у једном примитивном облику у примитивном праву.

Др. Андрија Гамс

УТВРЂИВАЊЕ ОЧИНСТВА ПРЕМА ЧЛАНУ 26 ЗАКОНА О ОДНОСИМА РОДИТЕЉА И ДЕЦЕ

Сва деца без обзира да ли су брачног или ванбрачног порекла стављена су по нашем праву под заштиту државе. Држава пружа исту помоћ и подршку ванбрачном детету као и брачном. Родитељи са своје стране имају исте обавезе и дужности према ванбрачној деци као и према брачној деци. Интерес детета стављен је у први ред. За обезбеђење тих интереса дужни су да се старају и родитељи и државни органи. Исто тако заштићена је у довољној мери и ванбрачна мајка. Терет издржавања и старања о детету не пада само на њу него и на ванбрачног оца који се може путем суда истраживати. Ванбрачни отац је дужан да сразмерно својим могућностима учествује у трошковима изазваним трудноћом и порођајем и у „трошковима издржавања мајке за време од три месеца пре и три месеца после порођаја” (чл. 27 Закона о односима родитеља и деце од 1 децембра 1947). Мајка која роди ван брака ужива исту социјалну заштиту као и мајка која роди у браку. Ове корисне и хумане мере допринеће свакако да се уклоне штетне последице које су до недавно код нас пратиле као заоудес ванбрачну мајку и њено дете (1).

Родитељи су дужни, како је већ истакнуто, да се старају о својој ванбрачној као и о својој брачној деци. Да би се остварило ово начело потребно је утврдити ко су дечији родитељи. Лако је утврдити ко је мајка дечија, то је жена која га је родила. Потреба утврђивања мајке јавља се само у случајевима кад она одбаци дете. Ти су случајеви данас врло ретка појава. Међутим, није тако једноставно и лако утврдити ко је отац детињи. Утврђивање ванбрачног очинства може се извршити на два начина: 1) признањем и 2) истраживањем.

(1) Неповољни положај ванбрачне мајке и детета по праву старе Југославије лепо је оцртао др. Д. Аранђеловић (Ванбрачна мати и дете, Веоград, 1925).